

UZLAŞTIRMA KURUMUNUN DOĞUŞU VE TÜRKİYE’DEKİ KONUMU

Gülsüm ERASLAN*

Özet

Uzlaştırma, insanlığın doğuşundan bugüne dek farklı yöntemlerle birçok ülkede çatışmaların önlenmesi için uygulana gelen bir alternatif uyuşmazlık çözüm yoludur. Bu çalışmada; uzlaştırma kavramı, uzlaştırma kurumunun doğuşu, farklı ülkelerde nasıl ve hangi yöntemle uygulandığı, ilk örnekleri ve ülkemizdeki ceza kanunlarına nasıl etki ettiğine dair bir inceleme yapılmıştır. Bu kapsamda öncelikle uzlaştırma kurumunun ilkel ceza hukuku süreçlerindeki gelişimi, modern hukuk süreçlerinde gelişimi ve uygulaması, onarıcı adalet felsefesinin doğuşu, onarıcı adalet anlayışının örneklerle uygulandığı ülkelerdeki yöntemleri ve ülkemiz mevzuatına girişi ve uygulanışı sırasıyla ele alınmıştır. Çalışmamızda ülkemizde 2016 yılında bürokratik bir yapıya kavuşan uzlaştırma kurumuna dair eleştiriler ve birtakım çözüm önerileri de sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uzlaştırma, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Mağdur-Fail Arabuluculuğu, Uzlaştırımcı, Suç,

FOUNDATION OF CONCILIATION INSTITUTE AND ITS POSITION IN TURKEY

Abstract

Conciliation is a method of alternative dispute resolution that strives to deal with disagreements in the various countries since the beginning of human life. In this study, an examination about the the concept of negotiation, emergence of negotiation institute, how it implements at the the different countries, its first model and how it affects criminal code of our country has been carried out. Then, evolution of conciliation institute in the pre-modern criminal code, modern criminal code and its practice, philosophical foundations of restorative justice, methods of countries implementing restorative justice and its approval in Turkey have been addressed respectively. Also, this study includes critiques related to conciliation institute which became a bureaucratic organisation in 2016 in our country and advice on resolution.

Keywords: Conciliation, Alternative Dispute Resolution, Victim-Perpetrator Mediation, Conciliator, Crime

GİRİŞ

Ülkemizde yaklaşık 16 yıldır Türk Ceza Kanunu başta olmak üzere birçok farklı hukuki düzenlemede yer alan uzlaştırma müessesinin tarihi; insanlığın başladığı, insanın olduğu ve doğal olarak çatışmanın, uyuşmazlığın olduğu yerlere varmaktadır. İsmi zamanla uzlaştırma olarak andığımız bu kurum, dünyada farklı şekillerde addedilip farklı yöntemlerle uygulanmış ve halen uygulanmaya devam etmektedir. Dünyada bugün ise; uzlaştırma, onarıcı adalet yöntemi olarak çatışmaların çözümünde en ön sıralarda yerini almaktadır.

* Öğrenci- Avukat, Bursa Uludağ Üniversitesi Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, av.gulsumeraslan@gmail.com.

Uzlaşma kavramı sözlük anlamı itibariyle, ortaya çıkan uyuşmazlıkların barış içinde çözümlenmesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Uzlaştırma ise uzlaşma faaliyetini ifade eder ve bu kavram, Latince “*conciliare*” kökeninden gelip, “*düşünceleri birleştirme, bir araya getirme*” anlamlarına gelmektedir. Uzlaştırma, uyuşmazlıkları çözümlmek için taraflar üzerinde güç kullanmadan, taraflar arasında ortaya çıkan ayrılıkları dostane bir çözüme kavuşturmak için, üçüncü bir kişi tarafından onları kendi çözüm önerilerini geliştirmeye teşvik eden bir girişimdir. Bu anlamda uzlaştırmada esas olan, tarafların uyuşmazlıklarını kendi kendilerine çözümlenmeleridir. Uzlaştırmada uzlaştırıcı, tarafların kendi görüşmelerinin sonuçsuz kalmasından sonra taraflar arasında gerekli iletişimi sağlamak suretiyle, uyuşmazlığın çözümü için ilk adımı atacak olan tarafsız üçüncü kişidir (Özbay, 2004: 389).

1. İLKEL CEZA HUKUKU SÜREÇLERİNDE UZLAŞTIRMA KURUMU

İlkel ceza hukukunda uzlaşma kurumunun doğuşu, öç alma fikrinin savaşı devamlı kılışı ve barışı kurmadaki yetersizliğine dayanmaktadır. Öç alma ve uzlaşma ilkel ceza hukukunun birbirini takip eden iki aşaması olmuştur. Eski Yunan hukukunda, başlangıçta cezai yaptırımların temeli kısasa dayanmaktaydı. Bu esas zamanla terk edilerek kanunî düzenlemeler ile “uzlaşma bedeli” esası getirildi (İpek, 2009: 9).

Eski Yunan Hukukunda, kentlere göre değişen bir hukuk anlayışı bulunmakla birlikte öç kurumunun ortak bir uygulama olduğu görülmektedir. Aristoteles, suçlunun bir hayvan olarak cezalandırılmasını önermektedir. Ancak, Isée, Lysias, Demostenes, korkutmanın ve örnek olmanın insancillaştırılmasını salık vermişlerdir. Başta Homeros olmak üzere ozanların, yazarların yazdıkları şiirlerde, piyeslerde, tarihsel yapıtlarda, istenç dışı insan öldürme suçlarında edilgen öznenin ailesiyle uzlaşma tercihlerden birisidir. Homeros, bu yöntemle kısas anlayışının yumuşatılacağını düşünmüştür (Selçuk, 2015: 1043).

Bu haliyle; ilkel ceza hukuku süreçlerinde suçun birebir kişiyle özdeşleştirilmesi nedeniyle insana özgü öç, kefaret ve uzlaştırma kurumlarına yer verilmiş, ayrıca uzlaştırma süreçlerine yalnızca mağdurun değil mağdurun ailesinin de dâhil edilerek süreç katılım esaslı bir yöntemle yürütülmeye çalışılmıştır. Uzlaştırma kurumunun yavaş yavaş hukuk sisteminde yer edindiği bu dönemde; yargının önemli sүйelerinden olan mahkemeler tarafsız bir biçimde uzakta yer almıştır (Selçuk, 2015: 1043).

Ceza hukukuna ait süreçlerin klanlar tarafından kan davası ilkesi gözetilerek yürütüldüğü süreçte de uzlaşma kurumu uygulama alanı bulmuştur. Kan davası ilkesini, yarattığı sorunlar sebebiyle düello, uzlaşma ya da tazminat uygulamalarıyla hafifletecek ve ıslah edecek kurumlar oluşmaya başlamıştır (Aydın, 2011: 168).

Bu ilkel süreçlerde edim yalnızca "uzlaşma bedeli" olarak anılmış, günümüzdeki gibi edimin türleri belirlenip detaylandırılmamışsa da bedelin, mal varlığından bir kısmın -köle dahil- devri ile ödendiğine dair örnekleri görmekteyiz. Hitit hukuku incelendiğinde; uzlaştırma yoluna başvuru yapılabilmesinin birtakım şartlara bağlandığı ve uzlaştırma bedelinin türünün tayini için önceden belirlenmiş birtakım örnekseyici edim türlerinin kullanıldığı görülmektedir. Çoğu zaman bireysel konularda olmak üzere, eylemlerin ağırlığı, suçlunun kastı ve edilgen öznenin niteliği gözetilerek uzlaştırmaya başvurulmaktaydı. Söz gelimi, yağma suçunda on iki köle, hayvan hırsızlığında otuz baş hayvan, adam öldürmede dört köle uzlaşma karşılığı olarak belirlenmiştir (Selçuk,2015: 1031). Eski Roma Hukukunda da suçtan zarar gören kişi ile suçlu, hırsızlık ve hakaret gibi bireysel/özel suç (*delicta privata*) kapsamına giren kimi eylemlerde mal karşılığında uzlaşabilmektedir (Selçuk, 2015: 1045). Bu durum da bize, yukarıda belirttiğimiz üzere; uzlaştırma yoluna başvurunun ve edim türlerinin kısmen belirlendiğini, ayrıca suç tipinin de bu yola başvuru kıstaslarında önem arz ettiğini göstermektedir. Bu dönemde; suçların kamusal suç ve bireysel suç olarak ayrıldığı, yalnızca bireysel/kişiye karşı işlenen suçlarda uzlaştırma yoluna gidildiği ve kamuya karşı işlenen suçlarda uzlaştırma yoluna gidilmediği gözden kaçırılmamalıdır.

Bazı toplumlar ise suçun ağırlığından veyahut suçun kime karşı işlendiğinden bağımsız olarak uzlaştırmayı kabul etmemekte, uzlaşmayı yasaklamaktadır. Bu toplumların ceza işleyen kişiye karşı bakış açıları katı olup suç işleyen kişilerin affedilmesi o toplumda mümkün değildir. İşlenmiş bir suçu, meşru alana taşıma pratiklerine daima mesafeli olan ve suç işleyen kişiyi affetmeyen Eski Japon Hukuku incelendiğinde; suçlu ile uzlaşmanın yasak olduğu ve suç olarak kabul edildiği görülecektir. Suçlar ağır ve sıradan suçlar diye ikiye ayrılır; birinciler ölümle cezalandırılır, etkin öznenin ailesi sürgün edilir, asla bağışlanmazdı (Selçuk, 2015: 1045).

2. MODERN HUKUK SÜREÇLERİNE GEÇİŞLE BİRLİKTE UZLAŞTIRMA KURUMU

Toplumlardaki diyalog ortamının artması, modernleşmeye bağlı olarak bilimdeki ve teknikteki değişimler, iletişim yollarının değişmesi, birçok farklı kanalla iletişim kurulmasının sağlanması ve buna bağlı olarak iletişim sürecinin yeniden şekillenmesi gibi etkenlerle birlikte uyuşmazlıkların çözümünde aktif rol oynayan uzlaştırmanın yöntemi de değişmiş ve gelişmiştir. Alternatif uyuşmazlık çözüm yollarından birisi olan uzlaştırma; yargısal aksaklıklar, ceza adalet sisteminin tatmin edicilikten uzak yapısı, uyuşmazlıkların nicelik olarak fazla olması, adaletin tecellisinin gecikmesi, yargıdaki iş yükü gibi çok ölçekli nedenlerden kaynaklı olarak uyuşmazlıkların çözümünde yerini almaya başlamıştır. Uyuşmazlıkların çözümü, toplumsal barışın sağlanmasının mihenk taşıdır. Adalet sisteminin ve kurumlarının gelişim sürecinde; suçun failine acı çektirme ve bedel ödetme esaslı cezaların verilmesinden veyahut belirttiğimiz gibi "köle alınması/verilmesi" edimi gibi ilkel edimlerden vazgeçilerek insan haklarına saygılı, vücut bütünlüğünü koruyucu bir biçimde uyuşmazlıklar çözülmeye başlamıştır (Selçuk, 2015: 31).

Geleneksel ceza adaleti anlayışında, suçun failinin de topluma kazandırılması, failin ıslah edilmesi amaçlanmış, suçun yalnızca bireye karşı değil tüm topluma karşı işlendiği kabul edilmiştir. Mağdurun birey olduğu gözetilmeksizin, mağdurun zararlarına odaklanılmadan yürütülen bu süreçte; fail esas süje olarak yer almış, failin cezalandırılması, ıslah edilmesi amaçlanarak fail temelli bir yaklaşımda bulunulmuştur. Bu süreçte mağdurun maddi ve manevi olarak uğramış olduğu zararlar göz ardı edilmiştir. Fail işlediği suçtan kaynaklı olarak mağdura karşı sorumlu olduğu yükümlülüklerini yerine getirmediği gibi sorumluluklarını da kavrayamamıştır.

Suçun mağdurunun da tatmin edilmesi gerektiği yönündeki düşüncelerin de gelişmesiyle, Anglo-Sakson ülkelerinde başlayan ve oradan Kıta Avrupası ülkelerine yayılan onarıcı adalet anlayışının felsefesi oturmuş, zamanla geleneksel anlayıştan uzaklaşmıştır. Onarıcı adalet anlayışı, suçun anlaşılması ve suça müdahale edilmesi hususunda çok farklı bir yaklaşım sunmaktadır. Devletin suç teşkil eden fiillerde asıl mağdur şeklinde görülmesi ve mağdurlara, failere ve topluma pasif roller biçilmesi yerine onarıcı adalette, suçun bireylere karşı işlendiği kabul edilmektedir. Suçtan etkilenenlere, anlaşmazlığın çözüm sürecine aktif

bir şekilde katılma fırsatı verilmektedir. Onarıcı adaletin, mağdurun zararının giderilmesi, faillerin suç teşkil eden fiillerinden dolayı sorumluluğunu doğrudan üstlenmesi ve mağdurlara yardımcı olunması şeklindeki amaçları; geçmişte işlenmiş olan suça odaklanan geleneksel ceza adalet sisteminin değerleri ve uygulamalarıyla bağdaşmamaktadır (Özbek ve diğerleri, 2018: 3).

Onarıcı adalet, ceza yargılamasında mağdurun farkına varılmasıyla doğan ve gelişen bir anlayıştır. Bu anlayışın temellerinin Aristoteles'in, denkleştirici veya düzeltici adalet anlayışına kadar uzandığı da ileri sürülmektedir (Töngür, 2008: 290).

Anglo-Amerikan ve Kıta Avrupası hukukunda çok sayıda onarıcı adalet yöntemi, programı ve politikası gelişmiş olup grup toplantısı, barış halkaları ve mağdur-fail arabuluculuğu gibi yöntemler bunlardan birkaçını oluşturmaktadır (Özbek ve diğerleri, 2009: 40).

Mağdur-fail arabuluculuğunun, 1974 yılında Kanada'da (Ontario, Elmira), iki çocuğa karşı açılan bir ceza davasıyla doğduğu kabul edilir. Bu davada, yirmi iki defa mala zarar verme suçu işleyen ve daha önce hiçbir ceza almamış olan çocuklar suçlarını kabul etmişlerdir. Açılan davada, Mennonite kontrol memuru (probation/parole officer) ve Mennonite gönüllü koordinatörü, davaya bakan hâkime, çocuklarla mağdurların görüştürülerek terapiye dayalı bir yol izlenmesini önermişlerdir. Hâkim, başlangıçta bu teklife kuşkuyla yaklaşmış, fakat daha sonra çocukların, mağdurlara verdikleri zararı öğrenmeleri için onlarla görüşmelerine ve kendisine bilgi vermelerine karar vermiştir. Çocukların her iki mağdurla da görüşmesinin ardından, mağdurların sigorta kapsamı dışında kalan zararları belirlenmiştir. Bu husus hâkime bildirildiğinde hâkim, çocukların bu zararı tamamen tazmin etmelerine karar vermiştir. Bu uygulama daha sonra “mağdur-fail uzlaştırma programı” (victim-offender reconciliation program, VORP) olarak adlandırılmıştır (Özbek, 2005: 290-291).

Bu uygulama esasen, tarihsel süreç içerisinde karşılaştığımız bireye karşı işlenen ve maddi bir edimle sonuçlanan bir uzlaştırma sürecine örnektir. Yine bu uygulama suça sürüklenen çocuklar bakımından da ilk kez uygulanan uzlaştırma yöntemlerinden birisidir. Mağdurun maddi zararının karşılanması ise uzlaştırmada ön plana çıkmış, çocukların daha önce sabıklarının bulunmamış olması da mahkemece nazara alınmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk mağdur-fail uzlaştırması programı, 1978 yılında, Indiana, Elkhart'da, Denetimli Serbestlik Bölümü'nün bünyesinde başlamıştır. Bu program kısa sürede, toplum kökenli ve kamusal olarak finanse edilen bir program hâline dönüştürülmüştür. Mennonite Merkezî Komitesi'nden Howard Zehr ile Birleşik Devletler Ceza Adaleti Bürosu, mağdur-fail uzlaştırma programının temel kurucusu ve geliştiricisi olarak tanınır. Program, Elkhart'tan sonra ABD'nin her yerine yayılmıştır (Özbek, 2005: 291).

Amerika Birleşik Devletleri'nde mağdur fail arabuluculuğu süreçlerinin esas süjesi suça sürüklenen çocuklar olmuştur. Mevcut programların %45'i sadece çocuklara hizmet sunmaktayken, %46'sı hem çocuklar hem yetişkinlere yöneliktir. Ülke çapındaki programların yalnızca %9'u sâdece yetişkinler içindir. Yapılan araştırmaların %49'u sadece çocuk programları, %29'u hem çocuk hem yetişkin programları ve %22'si sadece yetişkin programlarıyla ilgilidir. Amerika Birleşik Devletleri genelindeki mağdur fail uzlaştırma programlarının birçoğu (%43'ü), özel ve kâr amacı gütmeyen toplum temelli kuruluşlar nezdindedir. Diğer %33'lük gruba giren programlar, denetimli serbestlik büroları (probationoffices) (%16), ıslah evleri (%18), savcılık büroları (%4), mağdur servisleri (%3) ve polis bürolarının (%2) sorumluluğundadır. Kalan %23'lük grup, kilise veya kilise bağlantılı kurumlara aittir. Programların neredeyse tamamı, davaların programa havale edilmesinde ve mahkeme veya denetimli serbestlik bürosuna zamanında bilgi aktarılmasında, hâkimler ve denetimli serbestlik bürosu personeliyle yakın çalışmaktadırlar. Sayısı giderek artan bazı mağdur fail uzlaştırma programları mahkeme kökenli olup, çoğunlukla denetimli serbestlik bürosunun içinde bulunmakta ve uzlaştırıcı (arabulucu) olarak çalışacak gönüllülerin eğitimine aktif olarak katılmaktadırlar (Özbek ve diğerleri, 2018: 8-9).

15 Eylül 1999 tarihinde ise Bakan Vekillerinin 679'uncu toplantısında kabul edilmiş olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Ceza Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Hakkındaki R (99) 19 Sayılı Tavsiye Kararı doğrultusunda "Bakanlar Komitesi Avrupa Konseyi Statüsününün 15.maddesi gereğince,

▪ Üye devletlerde, ceza işlerinde arabuluculuğun geleneksel cezalandırma yöntemlerini tamamlayan ya da ona alternatif bir seçenek olarak kullanılmasındaki gelişmeyi not ederek,

- Mağdurun, suçlunun ve suçtan etkilenme ihtimali olan diğer taraflar ile toplumun ceza usul işlemlerine kişisel aktif katılımının artırılması gereğini göz önüne alarak,
- Suçlu ile irtibata geçerek kendisinden özür dilenmesi ve zararının giderilmesi bakımından, mağduriyetinin sonuçlarının ele alınmasında daha güçlü bir sese sahip olmasında mağdurun meşru çıkarı bulunduğunu kabul ederek,
- Suçluların sorumluluk duygularının teşvik edilmesinin önemini ve kendilerine toplumla bütünleşmelerini ve rehabilitasyonlarını daha da ilerletecek olan pratik fırsatları sunulmasının önemini göz önüne alarak,
- Suçla baş edilmesinde, suçun önlenmesinde ve ondaki ortak çatışmanın çözümünde böylece daha az baskıcı ve daha yapıcı ceza adaleti sonuçlarının ortaya çıkışının teşvik edilmesinde, arabuluculuğun, toplumun ve bireyin önemli rolünün farkındalığını artırabileceğini kabul ederek,
- Arabuluculuğun, belirli becerilere, pratik kurallara ve güvenilir bir eğitime gereksinim duyduğunu kabul ederek,
- Ceza işlerinde arabuluculuk alanında, özel ve resmi girişimlerin koordine edilmesi ve birleştirilmesinin gereğini ve mahalli topluluklar ile hükümet dışı kuruluşlarca yapılacak katkıların potansiyel bir öneme sahip olduğunu göz önüne alarak,
- İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına Dair Sözleşmenin gereklerini göz önünde tutarak,
- Çocuk Haklarının Kullanılması Avrupa Sözleşmesini, Ceza Usulünde ve Hukukunda Mağdurun Pozisyonu ile ilgili ve R (85) 11 sayılı, Ceza Adaletini Basitleştirme ile ilgili R(87) 18 Sayılı, Mağduriyetin Önlenmesi ve Mağdura yardım ile ilgili R (87) 21 sayılı. Çocuk Suçluluğuna Sosyal Tepkiler ile ilgili R (887)20 sayılı. Göçmen Ailelerden Gelen Genç Kişiler arasındaki Çocuk Suçluluğuna Sosyal Tepkiler ile ilgili R (88) 6 sayılı, Kamusal Ceza ve Tedbirler Hakkında Avrupa Kuralları ile ilgili R(92) 16 sayılı, Ceza adaletinin Yönetimi ile ilgili R(95) 12 sayılı, ve Ailede Arabuluculuk ile ilgili R (98) 1 sayılı tavsiye kararlarını akılda tutarak, Üye devletlerin hükümetlerine, ceza işlerinde arabuluculuğun geliştirilmesinde bu tavsiye kararının ekinde yer alan ilkeleri göz önüne almalarını ve bu metnin mümkün olabilen en geniş biçimde dağıtımını tavsiye eder." (<https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201915521710.pdf> (21.07.2021))

Bakanlar Komitesinin bu çalışması ceza hukukunda uzlaştırmanın gelişimine katkı sağlamakla kalmamış, mağdurların davalardaki konumunun iyileştirilmesinde de etkili

olmuştur. Özellikle diğer ülkelere de örnek olarak “mağdurların ceza davalarındaki durumu” hakkındaki 15 Mart 2001 tarihli Çerçeve Kararında (2001/220/JHA), mağdurların desteklenmesi amacıyla birtakım önlemler alınması da bu çalışma sonrası gerçekleşmiş, tüm dünyada onarıcı adalet anlayışı yayılmaya başlamıştır.

3. TÜRKİYE'DE UZLAŞTIRMANIN KANUNİ SÜREÇLERİ

Ülkemizde de diğer ülkelere paralel biçimde; yargıdaki iş yükünün ağırlığı ve yaşanan aksaklıklar nazara alınmış, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu (eTCK) ve 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'ndaki (CMUK) eksiklikler süreç içerisinde fark edilmiştir. Ülkemizde de düşünsel temelini onarıcı adalet kavramından alan uzlaştırma kurumu; 2005 yılından itibaren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK), 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) ile mevzuatımızda yerini almıştır. Ceza Hukukunda, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 73/8 maddesi ile (RG 12.10.2004, Sy. 25611) ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 253,254 ve 255. maddeleri ile (RG 17.12.2004, Sy. 25673) uzlaştırma pozitif hukukumuzda girmiştir. Bunlara ek olarak; ÇKK 24. maddesi (RG 15.07.2005, Sy. 25876) ihdas edilmiştir.

TCK'nın 73/8 maddesi 06.12.2006 tarihli 5560 Sayılı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunla yapılan değişiklikle mülga edilmiştir. 5560 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'un 2. maddesi ile Türk Ceza Kanunu'nun 73. maddesinde "*uzlaşma*" ibaresi metinden çıkarılmış, süreç "*uzlaştırma*" ifadesiyle devam etmiştir. 5560 Sy. Kanunla uzlaştırma kurumuna dair esaslı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Aynı Kanununun 24 ve 25. maddeleri ile uzlaşmayı düzenleyen Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 41, 253 ve 254. maddeleriyle, Çocuk Koruma Kanunu'nun 24. maddesi değiştirilerek "*Ceza Muhakemesi Kanunu'nun uzlaşmaya ilişkin hükümleri suça sürüklenen çocuklar bakımından da uygulanır*" amir hükmü kabul edilmiştir (RG 19.12.2006 Sy. 26381). Bu durum uzlaşmanın maddi ceza hukuku değil ceza muhakemesi hukuku müessesesi olması ve uzlaşma kapsamına giren suçların Ceza Muhakemesi Kanunu'nda düzenlenmesinin daha doğru olacağı düşüncesidir (Özbek, 2018: 22).

5560 sayılı Kanun'un 24. maddesi ile değişik CMK'nın 253/24 maddesinin "*...Uzlaştırmanın uygulanmasına ilişkin hususlar, yönetmelikle düzenlenir...*" amir hükmü uyarınca Adalet Bakanlığı tarafından çıkarılan Ceza Muhakemesi Kanunu'na Göre

Uzlaştırmanın Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik ile (RG 26.07.2007 Sy. 26594) mevzuatımızda yerini almıştır.

5918 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 8. maddesi ile Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 253. maddesinin 3. fıkrasına ek fıkra (RG 09.07.2009, Sy. 27283) getirilmiştir.

24.11.2016 tarih ve 6763 Sy. Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına dair Kanunla (RG 19.12.2006, Sy 2638) uzlaştırma kurumunun usul ve esaslarında ciddi değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Uzlaştırma kurumunun uygulandığı alanlar, suç tipleri ve sayıları genişletilmiştir. Uzlaştırma kurumunun bürokratik yapıları oluşturulmuş, başta Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı olmak üzere uzlaştırma büroları kurulmuştur. Şüpheli hakkında kamu davası açılması için yeterli şüphenin bulunması halinde dosyanın uzlaştırma bürosuna gönderilmesi, yalnızca büro tarafından görevlendirilen uzlaştırmacının taraflara uzlaşma teklifini yapması ve uzlaştırma sonucu düzenleyeceği uzlaştırma raporunu büroya iletmesi hüküm altına alınmıştır. Ayrıca yine, suça sürüklenen çocuklar açısından uzlaştırma kurumunun kapsamı da genişletilmiştir. Bu vesileyle; uzlaştırmanın ilk örneği olan 1974 yılından bu yana suça sürüklenen çocukların bu kurumda önemsendiğini ve lehlerine düzenlemelerde bulunulduğunu vurgulamak gerekmektedir.

31.12.2019 tarih ve Adalet Bakanlığı tarafından çıkartılan Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle (RG 31.12.2019, Sy 30995) de son değişiklikler yapılmıştır. 5/8/2017 tarihli ve 30145 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği'nin 8 inci maddesinin beşinci fıkrası "*Şüpheli ya da sanık tarafından uzlaştırma kapsamına giren bir suçun, bu kapsama girmeyen bir başka suçla birlikte aynı mağdura karşı işlenmesi hâlinde, uzlaştırma yoluna gidilemez.*" şeklinde yapılan değişiklik kanaatimizce en önemli değişikliklerden birisi olmuştur. Ayrıca, bürodan sorumlu Cumhuriyet savcısının onayını alınması koşuluyla uzlaştırma bürosu tarafından her defasında yirmi günü geçmemek üzere en fazla iki kez daha uzlaştırma süresinin uzatılabileceğine dair yapılan değişiklikle bu yönetmelikle gerçekleşmiştir.

Görüldüğü üzere; en başta parça parça birçok mevzuatta yerini alan, maddi ceza hukuku olarak ele alınan ve bu haliyle çok eleştirilen uzlaşma kurumu, alınan mesafelerle beraber uzlaştırma olarak ad değiştirmiş, bizim de katıldığımız görüşe göre bir muhakeme

hukuku müessesesi olarak Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yerini almıştır. Başlangıçta uzlaştırmaya tabi olan suçların yalnızca etkin pişmanlık kapsamında olması ve şüphelinin/sanığın ikrarına bağlı olması da süreç içerisinde değişmiş ve yeniden düzenlenmiştir. Uzlaştırmanın uygulandığı suç tiplerinin genişletilmiş olması, uzlaştırma müzakere süreçlerinin gizli olması, süreç içerisinde ortaya konulan emarelerin ileriki aşamalarda delil olarak kullanılamaması ve ikrar şartının da kaldırılmasıyla tarafların samimi bir biçimde sürece katılmalarını kolaylaştırmıştır.

Adalet Bakanlığı tarafından yapılan son açıklamaya göre; Adalet Bakanlığının ceza mahkemelerinde alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak uygulamaya koyduğu uzlaştırma uygulaması ile bugüne kadar 1 milyon 18 bin 436 dosyada taraflar mahkemeye gitmeden el sıkışarak anlaşmıştır. Ceza hukuku uyuşmazlıklarında ilk kez 1 Haziran 2005'te uygulanan ve 2016'da gözden geçirilerek yeniden revize edilen uzlaştırma, 1 Ocak 2017'den itibaren Türkiye genelinde etkin ve yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Uzlaştırmaya tabi suçlar kapsamında çözüme kavuşan dosya sayısı bugün itibariyle 1 milyon 18 bin 436'ya ulaştı. Müzakeresi tamamlanan dosyalarda uzlaşma başarı oranı %83 olmuştur. Hem mağdur ve müşteki hem de şüphelilerin memnuniyetini en üst düzeye çeken ve toplumsal uzlaşma kültürüne katkı sağlayan uygulama sayesinde mağdurlar suç nedeniyle uğramış oldukları zararları maddi ya da manevi olarak hızlı bir şekilde telafi etmektedir (<https://basin.adalet.gov.tr/uzlasma-ile-1-milyondan-fazla-dosya-taraflarin-anlasmasiyla-1-aydan-kisa-surede-sonuc-landi-24.07.2021>).

Uzlaştırmada edim hukuka, ahlaka, kişilik haklarına aykırı olmaması koşuluyla tarafların özgür iradelerine bağlıdır. Uygulamaya bakıldığında taraflar edim olarak birbirlerinden afaki taleplerde bulunabilseler de zaman zaman insani duyguları harekete geçiren edim tekliflerinin müzakere edildiği görülmektedir. Örnek vermek gerekirse; TEMA Vakfına fidan bağışlanması, yardıma ihtiyacı olan öğrencilere burs verilmesi, sokak hayvanlarına mama bağışı yapılması gibi edimler karşılığında taraflar uzlaşmıştır.

Adalet Bakanlığı verilerine göre bugüne kadar 1 milyon 18 bin 436 dosyada taraflar uzlaşmış olsa da uzlaştırma kurumunda halen eksiklikler mevcuttur. Bu eksikliklerin ilk sıralarında tarafların gerçek ve net iradelerini ortaya çıkarabilecek, yargının üç sacayağından biri olan avukatların süreç içerisinde zorunlu olarak yer almasıdır. Mağdur ve şüphelinin uzlaştırma sürecinin her aşamasında avukat ile temsilinin zorunlu hale getirilip baro

tarafından dosyaya avukat görevlendirmesi yapılmalıdır. Avukatların süreç içerisinde emeklerinin karşılığı ise Adalet Bakanlığı tarafından ödenmelidir. Avukatla zorunlu temsil uzlaştırma süreci boyunca tarafların sahip oldukları ve sahip olmadıkları hakların öğrenilmesiyle kullanılması açısından önem arz etmektedir. Özellikle hukuk fakültesi mezunu olmayan uzlaştırmacıların görev aldıkları dosyalarda tarafları hatalı yönlendirmesi, dosyanın neticesi hakkında taraflara yanıltıcı bilgilendirmelerde bulunması gibi nedenler bu önerinin nedeni haklı olduğunu göstermektedir. Hukuk fakültesi mezunu olmayan uzlaştırmacıların uygulamada şüpheliyi yahut sanığı ceza tehdidi ile mağduru veya katilani ise şüphelinin/sanığın ceza almayacağı tehdidiyle uzlaşmaya zorlaması, uzlaştırma kurumunun uzlaşmanın özgür iradeyle sağlanması prensibine zarar vermektedir. Bu zararın bertarafı taraflara hukuki aydınlatmayı etkin ve gerçekçi şekilde yapabilecek avukatların zorunlu avukatlık müessesesi yoluyla görevlendirmesiyle tam anlamıyla sağlanacaktır.

SONUÇ

Yıllardan beri uygulanagelen uzlaştırma kurumu; Ceza Muhakemesi hukukunda, mağdurların haklarının korunması ve suç faillerinin topluma kazandırılması amacıyla, mağdur ve failin özgür iradeleriyle kabul etmeleri hâlinde, tarafsız bir üçüncü kişinin yardımıyla, suçtan ortaya çıkan sorunların çözümüne aktif olarak katıldıkları bir süreçtir. Uzlaştırmada hedef ise; suçun meydana gelmesinden sonra mağdur ve fail arasındaki uyuşmazlığın çözülmesini sağlamaktır. Uzlaştırma kurumu, birçok ülkede birçok farklı metotla bu zamana kadar uygulanmış olup halen uygulaması devam etmektedir. Geleneksel ceza anlayışından uzaklaşılmasının akabinde mağdurların yararlarının gözetilmesinin başlanmasıyla birlikte; suça karşı salt ceza yaptırımını uygulamak yerine zararın giderilmesi ve mağdurların onarılmasına ağırlık verilmeye başlanmış, faile de işlediği fiil ile neden olduğu zararları, açtığı yaraları yakından görme ve etkilerini hissetme imkânı getirmiştir. Failin sebep verdiği zararın giderilmesi, fail-mağdur arasındaki barış, uzlaştırmanın mihenk taşıdır.

Ülkemizde de yukarıda belirttiğimiz üzere; 2005 yılından beri hukukumuzda bilfiil uygulanan uzlaştırma kurumu yargıdaki iş gücünü ve aksaklıkları bir nebze olsun azaltmış, taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümünün daha erken gerçekleşmesini sağlamıştır. Faillerin topluma kazandırılması ve mağdurların da maddi ve manevi zararlarının failer tarafından giderilmesi birçok farklı edimle gerçekleşebilmekte, uzlaşmanın gerçekleşmesiyle

de uyuşmazlık konusu olay dava söz konusu olmadan çözüme kavuşmaktadır. Ülkemizde bu kurumun 2016 yılında gerçekleşen kanun değişikliğiyle bürokratik bir yapıya kavuşturulması, sürecin profesyonel bir biçimde yürütülmesini ve hızlanmasını sağlamıştır. Bu haliyle; dinamik bir uygulama olan uzlaştırmanın aktörleri olan uzlaştırma bürosu personellerinin, uzlaştırma savcılarının ve uzlaştırmacı olarak faaliyet gösteren kişilerin; düzenli olarak hukuki eğitim ve psikolojik yeterlilik anlamında donatılıp geliştirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ülkemizde uzlaştırmacı olabilmenin şartlarının; 48 saatlik eğitim, sınav ve birtakım hukuk derslerinin alınmasından ibaret olması süreç içerisindeki en büyük eksikliklerden ve hatta yanlışlıklardan birisidir. Özellikle; 'Türkiye'de Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yollarının Geliştirilmesi Projesi' kapsamında düzenlenmesi planlanan “yalnızca hukuk fakültesi mezunu kişilerin” uzlaştırmacı olabilmesi yönündeki düzenlemenin de olumlu olacağı ve uzlaştırma kurumunun işlevselliğini arttırıp geliştireceği kanaatindeyiz. Hukukla iç içe olmayan, temel hukuk mantığına sahip olmayan birçok kişinin süreç içerisinde yalnızca maddi kaygılarla, ek gelir düşüncesiyle uzlaştırmacı olabilmesi uzlaştırma kurumuna yeteri kadar katkı sağlayamamakta, kurumun saygınlığına ve ciddiyetine ket vurmaktadır. Ayrıca kamu kurumlarında çalışıp aynı zamanda uzlaştırmacı sıfatıyla da uzlaştırma sürecinde yer alan kişilerin kendi mesai saatleri içinde, görev yaptıkları devlet daire ve mercilerinde uzlaştırma faaliyetinin bir kısmını yürütmeleri, tarafları kendi çalıştıkları kamu kurumlarına ait binalara dahi çağrılmaları ve bunlara benzer başkaca uygulamalar ile pratikler geliştirmeleri uzlaştırma kurumunun bünyesine ve hatta Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği'nin 6. maddesinde düzenlenen etik ilkelere dahi aykırı olup bu eksikliğin ve yanlışlığın ivedilikle düzeltilmesi ve geliştirilmesi uzlaştırma kurumuna ve neticeten adalete katkı sağlayacaktır. Tarafların avukatla zorunlu temsil edilmesi amacıyla yasa değişikliğinin yapılması ise uzlaştırma kurumuna gerçek anlamda katkı sağlayacak ve tarafların hukuki haklarının güvence altına alınmasının sağlanması uzlaştırma kurumuna duyulan güveni arttıracaktır.

KAYNAKÇA

Teeters, H. E. B. – N. K. & Aydın, Ç. Y. D. D. D. (2011). İlkel Cezalar ve Fiziksel Cezanın Başlıca Türleri. Ankara Barosu Dergisi, (4), 0-0. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abd/issue/33793/374248>, (Erişim Tarihi: 27.12.2021).

- Özbay, İ. (2004). Avukatlık Hukukunda Uzlaştırma ve Uzlaştırma Tutanağının İlam Niteliği, *AÜEHFD*, 8, 388-418. <http://earsiv.erkincan.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12432/1105>, (Erişim Tarihi: 27.12.2021).
- Özbek, M. (2007). Ceza Muhakemesi Kanununda Uzlaştırma, *AÜHFD*, 3, 289-321. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42593/513400>, (Erişim Tarihi: 15.08.2021).
- Özbek, M. (2009). Hakim ve Savcılar İçin Ceza Hukuku Eğitim Kitabı, Ankara: Adalet Bakanlığı/Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.
- Özbek, M. (2018). Ceza İşleri Genel Müdürlüğü Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma El Kitabı, Ankara: Deniz Ofset Matbaacılık.
- İpek, A. (2009). İçtihatlarla Türk Ceza Hukukunda Uzlaşma, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Selçuk, S. (2015). Eski Çağlarda Suç Hukuku, http://repository.bilkent.edu.tr/bitstream/handle/11693/52002/Su%C3%A7_su%C3%A7un_%C3%B6z_nitelikleri_ve_tan%C4%B1m%C4%B1.pdf, (Erişim Tarihi: 26.09.2021).
- Tongür, A. (2008). *Ceza Hukukunda Yeni Boyutlarıyla Erteleme*. (Doktora tezi) Yök Tez Merkezi. (235672)
- Yavuz, H. (2015). Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 23, 85-115. <https://taad.taa.gov.tr/arsiv/taad>, (Erişim Tarihi:26.12.2021).

İNTERNET KAYNAKLARI

- Adalet Bakanlığı, “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Ceza İşlerinde Arabuluculuk Konulu R (99) 19 Sayılı Tavsiye Kararı”, <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201915521710.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.07.2021).
- Adalet Bakanlığı, <https://basin.adalet.gov.tr/uzlasma-ile-1-milyondan-fazla-dosya-taraflarin-anlasmasiyla-1-aydan-kisa-surede-sonuclandi->, (Erişim Tarihi:24.07.2021).